

DE LA INEXISTÈNCIA A LA DESIGUALTAT

Joan Melià i Garí

Departament de Filologia Catalana
Universitat de les Illes Balears

1. INTRODUCCIÓ

L'aprovació de la Constitució va suposar un avanç en relació amb el reconeixement que la pluralitat lingüística té en altres estats i en altres períodes de la nostra història. D'una banda, reconeix que a l'estat hi ha més d'una llengua; de l'altra, permet legislar i defensar (molt limitadament) els drets lingüístics dels qui no tenen el castellà com a L1. Però també presenta aspectes negatius, en la base dels quals hi ha el plantejament jeràrquic de l'oficialitat: un nivell superior per al castellà, un d'intermedi per a les altres llengües en els territoris en què són reconegudes com a oficials i un per als altres casos (les que no són reconegudes com a oficials o que no ho són en part del seu territori). La regulació constitucional de la pluralitat lingüística presenta, per tant, deficiències diverses des de la perspectiva d'un model igualitari.

2. UNA PLURALITAT LINGÜÍSTICA DESDIBUIXADA

La lectura de la Constitució no ens permet aclarir coses tan elementals com quantes llengües hi ha a l'Estat ni, a part del castellà, quines són aquestes "altres llengües espanyoles". No hi deu haver gaire constitucions que reconeguin la pluralitat lingüística sense explicitar-la.

Aquesta indefinició dificulta el reconeixement de la pluralitat lingüística i el tractament igualitari de les llengües.¹ Podem

¹ Podria no ser-ho si la qüestió lingüística fos tractada com una qüestió d'estat i no, sobretot en algunes àrees, com un tema molt secundari o com a arma electoral de determinats partits.

entendre l'objectiu, de fa un quart de segle, d'evitar problemes d'identitats i denominacions de les llengües; però el pas d'aquests vint-i-cinc anys no ha significat avançar gaire en aquestes qüestions, sobretot a causa de la manca d'interès de part de les institucions estatals, i d'una part de les autonòmiques, de fer minvar els prejudicis sobre aquests temes. N'és un exemple la pervivència, encara ara, de problemes onomàstics relacionats amb el català o amb el gallec.²

3. LA DESIGUALTAT COM A PRINCIPI

3.1. El marc desigualitari

Les deficiències a què ens referíem també es manifesten en la jerarquitització que fa el text constitucional de les diverses llengües (o, millor, dels parlants d'aquestes llengües).

La Constitució imposa l'oficialitat d'una llengua, el castellà, i deixa que unes normes de rang inferior, els estatuts d'autonomia, regulin l'oficialitat de les "altres". A més, estableix que el castellà és la llengua oficial de l'estat (amb l'ambigüitat que suposa aquesta expressió) i que les altres només podran ser oficials en els territoris de les comunitats autònomes respectives. També determina el deure de conèixer el

² La pressió separadora que exerceixen les institucions públiques de Galícia, presentant el gallec com una realitat diferenciada del portuguès, impedeix de fet que sigui llengua oficial de la Unió Europea o que, en lloc que els gallects siguin percebuts com a parlants de la segona llengua romànica més parlada del món, siguin vistos com a membres d'una comunitat lingüística minoritària (Díaz 2004)

castellà i no esmenta cap deure en relació amb les altres llengües, cosa que ha permès interpretacions restrictives de l'oficialitat d'aquestes, en el sentit que de la seva oficialitat territorial no se'n pot desprendre la mateixa obligació de conèixer-les.

La asimetria en el tractament és, per tant, explícita. Aquesta diferenciació entre les llengües feta per la Constitució és el resultat d'una combinació particular del principi de territorialitat i del de personalitat. D'una banda preveu l'oficialitat a partir de criteris territorials (una llengua és oficial a tot el territori de l'estat; les altres –les que els estatuts d'autonomia reconeixen– ho són en el territori propi). D'altra banda, els drets lingüístics personals dels castellanoparlants, són reconeguts a tot l'estat; els de la resta, en els millors casos, només ho són en el territori propi. Aquesta distribució provoca, des del punt de vista lingüístic, l'existència de dues classes de ciutadans: uns només tenen obligacions en relació amb la seva llengua; els altres (els que no tenen el castellà com a L1) estan obligats al coneixement i, a efectes pràctics, a l'ús d'una altra.

Una altra conseqüència d'aquesta ordenació és que hi ha una divisió administrativa que cohesiona tots els territoris on el castellà és oficial (l'Estat), mentre que les àrees lingüístiques de les altres llengües no disposen de cap divisió administrativa que les cohesioni, sinó que estan fragmentades per les fronteres entre autonomies. Això fa que la diferència d'objectius i intensitat de les polítiques lingüístiques que els respectius governs apliquen dona com a resultat que la mateixa llengua en territoris contigus rep tractaments legals diferents; per tant, ciutadans espanyols que tenen la mateixa L1, en el seu territori, reben tractaments desiguals. En són exemples el que ocorre als catalanoparlants segons si són de Catalunya, de València o d'Aragó, o els euskalduns del País Basc o de

Navarra, o els parlants de gallec de Galícia en relació amb els d'Astúries o Lleó. En molts de casos els parlants de la llengua pròpia del territori en què viuen tenen menys drets reconeguts que els castellanoparlants en aquest mateix territori.

3.2. Dos exemples de les conseqüències de la desigualtat

La desigualtat originada pel redactat constitucional, es reproduïx en gairebé tota la legislació desplegada i en comportaments i actituds dels organismes i persones que representen les institucions (institucions comunes de l'estat, membres de les forces de seguretat, personal de Justícia, mitjans de comunicació públics i privats, etc.).

També es pot observar en el sistema educatiu. Per a l'obtenció dels mateixos títols, una part dels alumnes del sistema escolar espanyol tenen més hores de classe i més matèria d'avaluació que els altres, perquè, a part de la llengua territorial, n'han d'aprendre una altra, el castellà.

Igualment, el procés d'integració de la població immigrada en els territoris de llengua no castellana es veu interferit pel model lingüístic estatal, la qual cosa els fa més vulnerables en relació amb les dificultats d'assegurar la continuïtat de les funcions de la seva llengua com a pròpia.

En els territoris de llengua catalana, precisament, s'hi concentra una part molt important de la immigració estrangera (32,8%).

TAULA 1.

<i>Distribució de la població estrangera (2003)</i>			
Lloc	Població total	Població estrangera	% estrangers
Estat	42.717.064	3.302.440	7,7
País Valencià	4.470.885	413.760	9,3
Catalunya	6.704.146	543.008	8,1
Illes Balears	947.361	126.505	13,4
Galícia	2.751.094	53.808	2,0
País Basc	2.112.204	49.231	2,3
Madrid	5.718.942	589.215	10,3

Del punt de vista lingüístic, cal tenir en compte que, a les zones no castellanes, la immigració procedent de zones espanyoles de llengua castellana incideix també com a “immigració”. En canvi a les zones de llengua castellana (Madrid, per exemple), la immigració d'estats hispanoamericans no incideix, en aquest sentit, com a immigració.

Com dèiem, el model lingüístic desigualitari actua, juntament amb altres factors, d'obstacle per a la integració i, per tant, contra les possibilitats d'ús social normal de la llengua pròpia en els territoris que no són de llengua castellana. Sovint el comportament lingüístic dels autòctons d'aquests territoris sembla propi d'una població immigrada (només utilitzen la seva llengua per als usos interns i emblemàtics, fan una valoració secundària de la seva funcionalitat social, etc.), mentre que els al·loctons hispanòfons se senten legitimats en l'opció de no aprendre la llengua de la comunitat d'acollida, i els qui no ho són, en veure'n la secundarietat se senten més impulsats a *integrar-se* a través del castellà perquè, sovint, consideren excessiu l'esforç de l'adquisició de dues llengües, sobretot tenint en compte l'escàs benefici social i laboral que els reporta.

3.3. Llengües pròpies i llengües oficials

Alguns estatuts estableixen la distinció entre *llengua pròpia* i *llengua oficial* amb l'objectiu que aquesta diferenciació permeti la

prioritat d'ús i de reconeixement de la *llengua pròpia* en el seu territori, a la qual li correspondrien unes funcions i un determinat rol com a *llengua pròpia* i uns altres com a *llengua oficial*, mentre que al castellà, en aquests territoris, no n'hi correspondrien tants, només els propis de l'oficialitat. Això en poques ocasions es pot dur a terme per les interpretacions restrictives que en fan les institucions estatals i, en determinats casos, els mateixos governs autònoms. N'és un exemple l'actitud del govern balear, que interpreta la doble oficialitat com si les dues llengües haguessin de tenir una presència del 50% (com a llengües vehiculars de l'ensenyament, en l'ús institucional o dels mitjans de comunicació autonòmics, etc.). Si això fos així, suposaria que la presència del català, en el seu propi territori sempre estaria per davall de la llengua castellana, perquè, al castellà, li correspondria el 50% del que depèn del govern autònom i, pel que hem vist fins ara, la major part del que depèn del govern estatal (a més del que suposen les dinàmiques d'ús generades a partir de la complexa realitat sociolingüística i demogràfica de llocs com les Balears). Però, fins ara, ni això; totes les actuacions dutes a terme pel govern balear en aquesta legislatura han anat encaminades a minvar la presència del català en els àmbits en què tenia un ús semblant o superior al castellà (centres escolars, ús administratiu, premis literaris promoguts per les institucions, etc.), mentre

que no n'ha feta cap per fer-lo créixer en els àmbits en què té una presència molt reduïda o pràcticament inexistent (justícia, forces de seguretat, etiquetatge de productes, mitjans de comunicació...). Poca voluntat, per tant, de fer valer el caràcter de llengua pròpia.

3.4. L'oficialitat en les institucions estatals

La població que a l'Estat espanyol viu en territori castellanoparlant representa el 60% del total; mentre que la població que viu en territori català representa el 28,4% i ocupa la segona posició (la del gallec, el 6,4%; la de l'euskera, el 5,2 %).³ Les institucions i organismes comuns de l'estat només tenen el castellà com a llengua oficial. El marc constitucional possibilita aquest funcionament monolingüe dels organismes de l'estat comuns de tots els territoris, però també en faria possible un altre en què totes les llengües que són oficials en algun territori de l'estat ho fossin de l'Estat.

Convé tenir en compte que en els estats plurilingües amb voluntat d'aplicar models lingüístics igualitaris, diverses llengües comparteixen l'oficialitat en les institucions estatals llengües. En molts de casos, en aquests estats, la segona llengua no representa demogràficament el valor que té el català a Espanya. Per exemple, el francès a Suïssa hi representa el 20,1% i el 22,7% al Canadà; els parlants de suec a Finlàndia, el 5,7%. També és bo tenir en compte que a la Unió Europea no hi ha cap llengua oficial que tenguí el pes relatiu que té el català dins l'Estat espanyol (el castellà hi representa el 8,5%).⁴ Des de posicions democràtiques no és defensable que una llengua que representa més d'una quarta part de la població de l'estat, i hi ocupa la segona posició, no sigui oficial en les institucions comunes. En aquest sentit, l'impuls que des de diversos sectors oficials es dona al secessionisme valencià

també es deu poder explicar per la voluntat de reduir el pes relatiu de la segona llengua de l'estat.

4. ELS CANVIS NECESSARIS

La conversió del marc lingüístic espanyol en un marc igualitari exigeix canvis. En primer lloc, el reconeixement del català, l'euskera i el gallec com a llengües oficials de l'estat, la qual cosa significa usos en les institucions comunes, en les relacions dels ciutadans amb l'estat, en els mitjans de comunicació de titularitat estatal, i la promoció de les llengües internament i en els organismes internacionals. Però també cal aplicar uns criteris de drets territorials i individuals similars per a totes les llengües, cosa que implicaria la generalització de l'ús de la llengua pròpia a cada un dels territoris, amb alguns àmbits de presència exclusiva i amb una posició de preeminència en la resta. En definitiva que l'oficialitat implicàs el mateix per a totes les llengües.

Com a primera fase, seria convenient que l'estat es plantejàs el compliment dels compromisos a què es va obligar amb la ratificació de la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries.

D'altra banda, també és necessari que les institucions i organismes públics d'abast estatal actuïn amb la finalitat de generalitzar entre la població l'acceptació de la realitat pluricultural de l'Estat i de les conseqüències legals que això suposa en un marc de convivència democràtic. Com ho és el compromís de mantenir la vitalitat i cohesió interna de totes les comunitats lingüístiques històriques.

En aquestes condicions seria possible, entre altres coses, amortir el plus d'efectes negatius que suposa la immigració al·loglota en els territoris de llengua no castellana.

³ INE 2004 i Etxebarria 2002 i 2004.

⁴ Dades elaborades a partir de Badia (2002)

5. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

BADIA, I. (2002). *Diccionari de les llengües d'Europa*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

DIÀZ, O. (2004). “Informe –pragmàtic– sobre la llengua gallega”. M. À. Pradilla (coord.) (2004). *Calidoscopi lingüístic: un debat entorn de les llengües de l'estat*. Barcelona: Ediciones Octaedro – Ediciones Universitarias de Barcelona.

ETXEBARRIA, M. (2002). *La diversidad de lenguas en España*. Madrid: Espasa Calpe.

ETXEBARRIA, M. (2004). “L'euskera: competència i ús”. M. À. Pradilla (coord.) (2004). *Calidoscopi lingüístic: un debat entorn de les llengües de l'estat*. Barcelona: Ediciones Octaedro – Ediciones Universitarias de Barcelona.

INE (Institut nacional d'estadística) (2004) “Explotación estadística de Padrón a 1 de Enero de 2003. Datos definitivos”
<http://www.ine.es/prensa/np321.pdf>

PRADILLA, M. À. (coord.) (2004). *Calidoscopi lingüístic: un debat entorn de les llengües de l'estat*. Barcelona: Ediciones Octaedro – Ediciones Universitarias de Barcelona.